Inleiding

Trouble is een interessant woord. Het is afgeleid van een dertiende-eeuws Frans werkwoord dat 'opporren', 'aansporen', 'vertroebelen', 'verstoren' betekent. Wij – wij met zijn allen op Terra – leven in verontrustende tijden, verwarrende, troeblerende, troebele, kortom problematische tijden. Met elkaar staan we, met al onze uiteen-
I lopende rumoerige soortigheden, voor de taak daar een antwoord op te vinden en te hebben. Verwarrende tijden lopen over van zowel pijn als vreugde – in patronen waarin pijn en vreugde extreem onrechtvaardig zijn verdeeld,
II waarin voortgankelijkheid onnodig om zeep wordt geholpen maar waarin ook plaats is voor een noodzakelijke heropleving. Wij staan voor de taak verwantschap te maken langs inventieve verbindingslijnen als een praktijk waarin we leren goed met elkaar te leven en sterven in een vol heden. We moeten problemen maken, om voor de dag te komen met een sterk antwoord op verwoestende gebeurtenissen, en ook om troebele wateren tot bedaren te brengen en stilteplekken opnieuw op te bouwen. In barre tijden zijn veel mensen geneigd problemen aan te pakken met het oog op een denkbeeldige toekomst die veiliggesteld moet worden. Ze willen iets tegenhouden dat in de toekomst dreigt te gebeuren. Ze ruimen heden en verleden uit de weg om toekomsten te scheppen voor aanstaande generaties. Zo'n verhouding tot een tijd genaamd de toekomst wordt niet van ons gevraagd als we bij de problemen blijven. Bij de problemen blijven vraagt van ons dat we echt tegenwoordig leren te zijn, aanwezig in het heden, niet als een vluchtige spil tussen afschuwelijke of paradijselijke verledens en apocalyptische of verlossen-
III de toekomsten, maar als sterfelijke dierkens verweven in talloze onvoltooide constellaties van plaatsen, tijden, materies, betekenissen.[1]

Chthuluceen is een eenvoudig woord.[2] Het is een samenstelling met twee Griekse wortels (*chthoon* en *kainos*) die samen de naam vormen van een soort tijdplaats waarin we leren hoe we met antwoordelijkheid bij de problematiek van leven en sterven kunnen blijven in een gehavende wereld. *Kainos* betekent nu, een tijd van beginnen, een tijd voor voortgang, voor nieuwheid. *Kainos* moet qua betekenis niets te maken hebben met conventionele verledens, hedens en toekomsten. Er is niets in begintijden wat van ons vraagt om uit te wissen wat geweest is en ook niet om uit te wissen wat nog komt. *Kainos* kan wel vol zitten met erfenissen, met herinneringen, en vol met dingen die komen gaan, met zorg dragen voor wat er nog kan komen. *Kainos* heeft voor mij de klank van een volle, voortgankelijke tegenwoordigheid, met zwamdraden die doordringen in allerlei tijdelijkheden en stoffelijkheden. IV

Chthonen zijn wezens van de aarde, zowel eeuwenoud als actueel, van dit moment. Chthonen stel ik me voor als wezens die welvoorzien zijn van tentakels, voelsprieten, vingers, tenen, spinnewebdraden, zweepstaartjes, spinnenpoten en een erg woelige haardos. Chthonische wezens ravotten in dierkensrijke humus maar willen niets te maken hebben met sterrenkijker Homo. Chthonen zijn monsters in de beste zin van het woord; zij tonen en vertolken de stoffelijke betekenis van aardse processen en dierkens. Zij tonen en vertolken ook de gevolgen. Chthonen zijn niet veilig; ze willen niets te schaften hebben met ideologen; ze behoren niemand toe; ze kronkelen en wentelen zich in veelvuldige vormen en onder veelvuldige namen in alle luchten, wateren, plekken van de aarde. Zij maken en maken ongedaan; ze worden gemaakt en ongedaan gemaakt. Zij zijn degenen die zijn. Geen wonder dat de grote monotheïsmen van de wereld, in zowel religieuze als seculiere gedaante, keer op keer hebben geprobeerd de chthonen uit te roeien. De schandalige tijden van het antropoceen en het kapitaloceen zijn de meest recente en gevaarlijkste

van deze uitroeiende, uitwissende krachten. Voortvarend leven en sterven met elkaar in het chthuluceen kan een scherp antwoord zijn op de dictaten van zowel Antropos als Kapitaal.

'Verwantschap' is een wild verzamelbegrip dat allerlei mensen in het gareel probeert te krijgen. Verwanten maken als dwarsverwanten en niet als – of op zijn minst naast – godsgelijken en genealogische en biogenetische familie maakt belangrijke kwesties problematisch, zoals de vraag aan wie je eigenlijk verantwoording schuldig bent. Wie mag blijven leven en wie gaat er dood, en hoe, in de context van deze verwantschap en niet die van een andere? Welke vorm neemt die verwantschap aan, waar komen haar verbindingslijnen samen en waar gaan ze uiteen, en maakt dat wat uit? Wat moet er doorgesneden worden en wat moet er verbonden worden als we willen dat een veelsoortig gedijen, inclusief mensen en anders-dan-menselijke wezens in verwantschap, nog een kans heeft op aarde?

Een alomtegenwoordige figuur in dit boek is SF: sciencefiction, speculatief fabuleren, snoerfiguren, speculatief feminisme, studiefeit (*science fact*), *sub finem*, *so far*. Deze terugkerende lijst wervelt en kronkelt door de komende bladzijden, in woord en beeld, en vervlecht mij en mijn lezers tot wezens en patronen die op het spel staan. Wetenschappelijke studiefeiten en speculatief fabuleren hebben elkaar nodig, en allebei hebben ze speculatief feminisme nodig. SF en snoerfiguren zie ik in een drievoudige zin van figuratie. Ten eerste, door willekeurig vezels te plukken uit samengeklitte en compacte gebeurtenissen en praktijken, probeer ik te zien waar de draadjes heengaan en er door hun spoor te volgen achter te komen hoe cruciaal hun verknopingen en patronen zijn om bij de problemen te blijven van echte en specifieke plaatsen en tijden. In die zin is SF een methode van spoorzoeken, een draad volgen in het donker, in een gevaarlijk

waargebeurend avonturenverhaal waarin wie leeft en wie sterft en hoe misschien duidelijker wordt en zo een veelsoortige rechtvaardigheid kan worden gecultiveerd. Ten tweede, het snoerfiguur is niet het spoorzoeken, maar eigenlijk het ding zelf, het patroon en het samenstel dat een antwoord uitlokt, de assemblage, het ding dat je niet zelf bent, maar waarmee je verder moet. Ten derde, snoerfiguratie is doorgeven en ontvangen, maken en ongedaan maken, draden opnemen en weer laten vallen. SF is praktijk en proces; het is medeworden (*becoming-with*) met elkaar in verrassende estafettes; het is een figuur van voortgankelijkheid in het chthuluceen.

Het boek en het idee van 'bij de problemen blijven' hebben vooral weinig geduld met twee reacties op de verschrikkingen van het antropoceen en het kapitaloceen die ik maar al te vaak hoor. De eerste is makkelijk te beschrijven en, volgens mij, terzijde te schuiven, namelijk een lachwekkend geloof in technosoluties, hetzij van seculiere hetzij van religieuze aard: op een of andere manier zal technologie zijn stoute maar erg slimme kinderen te hulp schieten, of, wat op hetzelfde neerkomt, God zal zijn ongehoorzame maar immer hoopvolle kinderen Zijn helpende hand toesteken. In het licht van zulke aandoenlijke malligheid aangaande technosoluties (of techno-apocalypsen) is het weleens lastig om niet te vergeten dat het belangrijk blijft dat we gesitueerde technische projecten en hun mensen moeten blijven omarmen. Zij zijn niet de vijand: ze kunnen veel belangrijke dingen doen om bij de problemen te blijven en productieve dwarsverwanten te maken.

De tweede reactie, moeilijker terzijde te schuiven, is waarschijnlijk nog destructiever: namelijk het standpunt dat het over en uit is, dat het te laat is, dat het geen zin heeft om te proberen nog iets te verbeteren, of in ieder geval dat het geen zin heeft om enig daadwerkelijk vertrouwen te hebben in elkaar bij het werken aan en spelen voor een heroplevende wereld. Sommige wetenschappers die

ik ken geven blijk van dit soort verbitterd cynisme, zelfs als zij feitelijk heel erg hun best doen om een positief verschil te maken voor zowel mensen als andere dierkens. Er zijn mensen die zichzelf omschrijven als kritische culturele denkers of politieke progressievelingen die ook dit soort ideeën uiten. Feitelijk met standvastige energie en vakkundigheid werken aan en spelen voor een veelsoortig gedijen, en tegelijk expliciet blijk geven van een 'over en uit' houding die anderen, onder wie studenten, kan ontmoedigen en dat ook doet – dat is een merkwaardige koppeling die volgens mij wordt gefaciliteerd door allerlei vormen van futurisme. Eentje daarvan huldigt kennelijk de opvatting dat dingen er alleen toe doen als ze werken, of erger nog, dat iets er alleen toe doet als ik en mijn collega-experts doen wat werkt om dingen te herstellen. Iets genereuzer kun je zeggen dat wetenschappers en anderen die nadenken, lezen, bestuderen, zich ergens druk om maken, soms te veel weten en dat het te zwaar is. Of op z'n minst dat we denken dat we genoeg weten om tot de conclusie te komen dat het afgelopen is met leven op aarde waarin nog een aanvaardbare rol voor het mensenvolk is weggelegd, dat de apocalyps echt nabij is.

Die houding is erg goed te begrijpen nu we de zesde massa-extinctie op aarde meemaken te midden van verwoestende oorlogen, extracties en verpauperingen van miljarden mensen en andere dierkens voor iets wat 'winst' of 'macht' wordt genoemd – of ook wel 'God' trouwens. Een over en uit houding dringt zichzelf op in de orkaankracht van het gevoel, niet alleen het besef, dat het aantal mensen op aarde in 2100 vrijwel zeker de elf miljard zielen zal overschrijden. Dit getal betekent een toename van negen miljard personen in de loop van honderdvijftig jaar tussen 1950 en 2100, met enorm ongelijke gevolgen voor de armen en de rijken – om nog maar te zwijgen van de enorm ongelijke lasten die de aarde opgelegd worden door de rijken in vergelijking met de armen – en nog ergere gevolgen

bijna overal voor niet-mensen. Er zijn vele andere voorbeelden van grimmige werkelijkheden; de 'grote versnellingen' van het naoorlogse tijdperk laten diepe sporen na in de rotsen, wateren, luchten en dierkens van de aarde. Er is een smalle scheidslijn tussen het erkennen van de mate en de ernst van de problemen en je overgeven aan een abstract futurisme met zijn gevoelsuitstortingen van opperste wanhoop en zijn politiek van opperste onverschilligheid.

Dit boek bepleit en probeert in de praktijk te brengen dat, met vermijding van futurisme, bij de problemen blijven zowel ernstiger als geanimeerder is. Bij de problemen blijven vraagt van ons om dwarsverwanten te maken; dat wil zeggen we hebben elkaar nodig voor onverwachte samenwerkingen en combinaties, in broeierige composthopen. Het is medeworden met elkaar, of helemaal niets worden. Dat soort materiële semiotiek is altijd gesitueerd, ergens in en niet nergens in, verweven en werelds. Alleen, met onze afzonderlijke soorten expertise en ervaring, weten we zowel te veel als te weinig en zo geven we ons over aan wanhoop of aan hoop, en geen van tweeën is een verstandige houding. Wanhoop noch hoop is afgestemd op de zintuigen, op geestrijke materie, op materiële semiotiek, op sterfelijke aardgenoten in volle medetegenwoordigheid (*copresence*). Hoop noch wanhoop kan ons leren hoe we een 'snoerfigurenspel met compagnonsoorten' spelen, zoals de titel van het eerste hoofdstuk van dit boek luidt.

Bij de problemen blijven begint met drie lange hoofdstukken. Elk hoofdstuk volgt verhalen en figuren om verwanten te maken in het chthuluceen en zo de ketenen van het antropoceen en kapitaloceen te verbreken. In al hun wereldse diversiteit zijn duiven – van imperiumvolgers tot de wedstrijdduiven van arbeiders, van spionnen in de oorlog tot partners in wetenschappelijk onderzoek, van medewerkers bij vormen van activisme in de kunst op drie continenten tot stedelijke compagnons en plaagdieren – onze gids in hoofdstuk 1.

In hun alledaagse geschiedenissen brengen de duiven ons bij een praktijk van 'tentakulair denken', de titel van het tweede hoofdstuk. In dit hoofdstuk ga ik nader in op de stelling dat begrensd individualisme in zijn vele smaken in wetenschap, politiek en filosofie eindelijk onbruikbaar is geworden als denkgereedschap, echt niet langer denkbaar is, technisch gesproken en anderszins. *Sympoiese* – samenmaken – is door het hele hoofdstuk heen een van de sleutelwoorden als ik onderzoek wat theoretici en verhalenvertellers zoal te bieden hebben aan noodzakelijk denken. Mijn partners in wetenschapsfilosofie, antropologie en verhalen vertellen – Isabelle Stengers, Bruno Latour, Thom van Dooren, Anna Tsing, Marilyn Strathern, Hannah Arendt, Ursula Le Guin en anderen – zijn mijn compagnons tijdens al dat tentakulaire denken. Met hun hulp introduceer ik de drie tijdschappen van het boek: het antropoceen, het kapitaloceen en het chthuluceen. In verbond met de Grote blauwe octopus helpt Medusa, de enige sterfelijke van de Gorgonen, afgebeeld als de Meesteres der Dieren, ons uit de brand en sluit het hoofdstuk af.

'Sympoiese. Symbiogenese en de bezielende kunsten om bij de problemen te blijven', hoofdstuk 3, ontrolt de draden van sympoiese in ecologische evolutionaire ontwikkelingsbiologie en in vormen van activisme in kunst en wetenschappen, toegespitst op vier iconische problematische plekken: het holobioom van het koraalrif; complexe lemurenbiotopen in de bossen van Madagaskar; Noord-Amerikaanse gebieden en zeeën rond de Noordpool die, in de greep van smeltend ijs, onderhevig zijn aan oude en nieuwe vormen van kolonialisme; en het steenkoolgebied van de Black Mesa in het territorium van de Navajo en de Hopi waar inheemse volkeren keihard worden getroffen door de winning van fossiele brandstoffen. Dit hoofdstuk maakt snoerfiguren met de draden van wederkerige energie van takken van biologie, kunst en vormen van activisme gericht op veelsoortige heropleving.

Navajo-churroschapen, orchideeën, uitgestorven bijen, lemuren, kwallen, koraalpoliepen, zeeleeuwen en microben hebben de hoofdrol in dit hoofdstuk, met hun kunstenaars, biologen en activisten. Hier en in het hele boek wordt de handeling bezield door de elkaar versterkende creativiteit van mensen die ergens om geven en ernaar handelen. Zoals te verwachten maken contemporaine inheemse mensen en volkeren, in conflict en in samenwerking met vele uiteenlopende partners, een verstandig verschil. Biologen, om te beginnen de unieke Lynn Margulis, doordringen het denken en spelen van dit hoofdstuk.

'Verwanten maken', hoofdstuk 4, is zowel een herneming van de tijdschappen van antropoceen, kapitaloceen en chthuluceen, als een pleidooi voor 'Verwanten maken, niet verwekken'. Antiracistische, antikoloniale, antikapitalistische, pro-queer feministen van elke kleur en uit alle bevolkingsgroepen stonden van oudsher vooraan in de beweging voor seksuele en reproductieve vrijheid en rechten, en hadden daarbij bijzondere aandacht voor het geweld van reproductieve en seksuele geboden jegens arme en gemarginaliseerde mensen. Feministen liepen voorop in het bepleiten van seksuele en reproductieve vrijheid om kinderen, van jezelf of van anderen, gezond en veilig op te laten groeien tot zelfverzekerde volwassenen in ongeschonden gemeenschappen. Historisch gezien waren het ook bij uitstek feministen die opkwamen voor de vrijheid en het recht van elke vrouw, jong en oud, om ervoor te kiezen *geen* kind te krijgen. Zich bewust van het gemak waarmee een dergelijk standpunt de hooghartigheden van het imperialisme herhaalt, benadrukken feministen die mijn overtuiging delen dat het moederschap niet de *telos* van vrouwen is en dat de reproductieve vrijheid van een vrouw uitstijgt boven de eisen van het patriarchaat of van welk ander systeem dan ook. Om een paar seksuele en reproductieve rechten te noemen: voedsel, banen, huisvesting, onderwijs, de mogelijkheid om te reizen, gemeenschapsgevoel,

vrede, zelfbeschikking over je lichaam en je intimiteiten, gezondheidszorg, bruikbare en vrouwvriendelijke voorbehoedsmiddelen, het laatste woord over de vraag of een kind al of niet geboren wordt, vreugde. Het gebrek daaraan op de wereld is verbijsterend. Om uitstekende redenen hebben de feministen die ik ken zich verzet tegen de bewoordingen en beleidsmaatregelen van de geboortebeperking, omdat die aantoonbaar vaak meer de belangen van biopolitieke staten op het oog hebben dan het welzijn van vrouwen en hun naasten, oud en jong. Met tot gevolg dat de schandalen in de praktijk van de geboortebeperking voor het oprapen liggen. Toch is mijn ervaring dat feministen, onder wie feministische wetenschappers en antropologen, niet bereid zijn geweest de grote versnelling van de bevolkingsaanwas aan de orde te stellen, uit angst dat zij dan zouden afglijden naar de bagger van racisme, klassisme, nationalisme, modernisme en imperialisme.

Maar die angst volstaat niet. Je ogen sluiten voor de urgentie van bijna onbegrijpelijke toenamen in bevolkingsaantallen sinds 1950 kan afglijden naar iets dat lijkt op de manier waarop sommige christenen hun ogen sluiten voor de noodsituatie als gevolg van klimaatverandering, omdat het te zeer raakt aan de kern van hun geloof. *Hoe* die noodsituatie aan te pakken, dat moet de brandende kwestie zijn om bij de problemen te blijven. Wat betekent gedekoloniseerde feministische reproductieve vrijheid in een gevaarlijk problematische veelsoortige wereld? Het kan niet alleen maar een humanistische aangelegenheid zijn, hoe anti-imperialistisch, antiracistisch, antiklassistisch en provrouw ook. Het kan ook geen 'futuristische' aangelegenheid zijn, die zich alleen maar richt op abstracte getallen en *big data*, maar niet op de gedifferentieerde en gelaagde lot- en sterfgevallen van echte mensen. Een toename van negen miljard mensen in de loop van honderdvijftig jaar, naar elf miljard tegen het jaar 2100 als we geluk hebben, is nog steeds niet alleen maar een getal en kan ook

niet weggetoverd worden door het Kapitalisme de schuld te geven of om het even welk ander woord dat met een hoofdletter begint. Er is overduidelijk een dringende behoefte om samen opnieuw na te denken, ongeacht de verschillen in historische gesitueerdheid en in soorten kennis en deskundigheid.

'Urine in overvloed', hoofdstuk 5, begint met persoonlijke en intieme betrekkingen, die zwelgen in wat voortvloeide uit het volgen van oestrogenen die een vrouw op leeftijd en haar oude hond met elkaar verbinden, in het bijzonder mij en mijn compagnon en onderzoekspartner Cayenne. Alvorens de draden van het snoerfiguur een eind te volgen, met inachtneming van hun cyborg nestgenoten, vinden vrouw en hond zichzelf terug in geschiedenissen van diergeneeskundig onderzoek, de farmaceutische industrie, paardenfokkerijen voor oestrogeen, dierentuinen, feministisch activisme voor **DES**-slachtoffers, het verband tussen acties voor dierenrechten en de gezondheid van vrouwen, en veel meer. Het kernthema is intensief je intrek nemen in specifieke lichamen en plaatsen ter cultivering van het vermogen om met elkaar een antwoord te vinden op wereldse noodsituaties.

Ursula K. Le Guin, Octavia Butler, en mieren en acaciazaden bevolken hoofdstuk 6, 'Werelden zaaien'. De opdracht is een SF-avonturenverhaal te vertellen met acacia's en hun compagnons als de protagonisten. Le Guins draagtastheorie van fictie en de theorieën van Deborah Gordon over miereninteracties en koloniegedrag komen van pas bij de uitwerking van de mogelijkheden van ecologische evolutionaire ontwikkelingsbiologie en niet-hiërarchische systeemtheorieën om de beste verhalen vorm te geven. Sciencefiction en wetenschappelijke studiefeiten leven in dit verhaal gelukkig samen. Opgetekend door Le Guin maakt het proza van acaciazaden en de lyriek van korstmossen in de laatste passage plaats voor de stille poëtica van rotsen.

'Een belangstellende praktijk', hoofdstuk 7, zoekt het gezelschap van filosoof, psycholoog, kenner van mens en dier, en cultuurtheoreticus Vinciane Despret, vanwege haar ongeëvenaarde capaciteit tot mededenken met andere wezens, de menselijke en de niet-menselijke. Desprets werk over overeenstemming en over dierkens die elkaar tot onverwachte prestaties aanzetten in echte ontmoetingen is noodzakelijk om bij de problemen te blijven. Ze let niet op wat dierkens verondersteld worden te kunnen doen, van nature of door scholing, maar op datgene wat wezens bij en met elkaar oproepen en wat er daarvoor echt nog niet was, in de natuur of cultuur. Haar type denken vergroot de capaciteiten van alle deelnemers: dat is haar verwereldende praktijk. De noden van het antropoceen, kapitaloceen en chthuluceen vragen om dat soort denken buiten de geërfde categorieën en vermogens om, op alledaagse en concrete manieren, zoals de dingen die Arabische babbelaars en hun wetenschappers uitspoken in de Negevwoestijn. Despret leert hoe je nieuwsgierig moet zijn en hoe je moet rouwen door de doden actief tegenwoordig te laten zijn; en ik had haar aanpak nodig voor ik de afsluitende verhalen van *Bij de problemen blijven* kon schrijven. Haar belangstellende praktijk bereidde me voor op het schrijven over de Compostgemeenschappen en de taken van hen die voor de doden spreken bij hun werk voor herstel en heropleving van de aardse veelsoortigheid.

'De Camille-verhalen. Compostkinderen' sluit dit boek af. Deze uitnodiging tot gezamenlijk speculatief fabuleren volgt vijf generaties van een symbiogenetische verbinding van een mensenkind en monarchvlinders via de vele lijnen en knooppunten van de migraties van deze insecten tussen Mexico en de Verenigde Staten en Canada. Deze lijnen traceren socialiteiten en stoffelijkheden die cruciaal zijn voor leven en sterven bij dierkens die op de rand van verdwijnen staan, zodat zij misschien verder kunnen. De Compostgemeenschappen, die zich inzetten voor de

bevordering van het vermogen tot antwoorden en die manieren cultiveren om elkaar daartoe in staat te stellen, verschenen aan het begin van de eenentwintigste eeuw in de hele wereld op en in de buurt van verwoeste gronden en wateren. Deze gemeenschappen hebben zich ingezet om bij te dragen aan een radicale krimp van de bevolkingstoename in de loop van een paar honderd jaar, terwijl ze tegelijk talloze soorten praktijken ontwikkelden ten bate van veelsoortige milieurechtvaardigheid. Elk nieuw kind had minstens drie menselijke ouders, en de zwangere ouder maakte gebruik van reproductieve vrijheid bij de keuze van een dierlijke symbiont voor het kind; een keuze met vertakkingen door de generaties van alle soorten heen. De betrekkingen tussen symbiogenetische mensen en niet-samengevoegde mensen bracht vele verrassingen, sommige dodelijk, maar misschien kwamen de ingrijpendste verrassingen voort uit de betrekkingen tussen de levenden en de doden, in symanimagene complexiteit, verspreid over alle holobiomen van de aarde.

Een hoop problemen, een hoop verwanten om mee voort te gaan.

Noten

1 *Critters* ('dierkens') is alledaags Amerikaans taaleigen voor allerhande ongedierte. Wetenschappers hebben het de hele tijd over hun 'critters', net als gewone mensen in de hele Verenigde Staten, maar misschien vooral in het Zuiden. De smet van *creatures* en *creation* ('schepsels' en 'schepping') kleeft niet aan *critters*, dus als je zo'n semiotische plakker ergens tegenkomt, schraap die mossel er dan vooral vanaf. In dit boek verwijst de overspelige term *critters* naar microben, planten, dieren, mensen en niet-mensen, en soms zelfs naar machines.

2 Het was minder eenvoudig om de knoop door te hakken over de spelling van 'chthuluceen' zodat het betrekking zou hebben op diverse onstuimige chthonische dividuen en machten en niet op Chthulhu, Cthulhu of welke andere als monster of godheid opererende eenling dan ook. Iemand die hecht aan de correcte Griekse spelling zou misschien vasthouden aan de 'h' tussen de laatste 'l' en 'u', maar ter wille van de uitspraak en om uit de klauwen van de Cthulhu van Lovecraft te blijven, heb ik die 'h' laten vallen. Dit is een metaplasma.

Annotaties

I Het woord ‘rumoerige’ is de vertaling van *bumptious* in de originele tekst, in betekeniswaarde zwevend tussen arrogant, hoogmoedig, hovaardig, opdringerig, brallerig, aanmatigend, patserig, lawaaiig, rumoerig en onstuimig. Zie Merriam-Webster: ‘While evidence dates *bumptious* to the beginning of the 19th century, the word was uncommon enough decades later that Edward Bulwer-Lytton included the following in his 1850 *My Novel*: “‘She holds her head higher, I think,’ said the landlord, smiling. ‘She was always – not exactly proud like, but what I calls Bumptious.’ ‘I never heard that word before,’ said the parson, laying down his knife and fork. ‘Bumptious indeed, though I believe it is not in the dictionary, has crept into familiar parlance, especially amongst young folks at school and college.’” The word is, of course, now in “the dictionary”; ours notes that it comes from the noun *bump* and the suffix *-tious*, echoing other disapproving modifiers including *captious* (“fault-finding”) and *fractious* (“troublemaking”).’ Om die etymologische ‘bump’ (bons, klap, slag) te honoreren zou ‘patserig’ misschien het meest op zijn plaats zijn, maar omdat het woord nog vaker voorkomt en meer rollen heeft te vervullen dan de strikt etymologische, viel de keuze aanvankelijk op ‘brutaal’ met zijn fijne jeugdige, dierlijke en kapsonesachtige bijklanken. Op mijn vraag aan de auteur wat de belangrijkste ondertoon van dit woord voor haar was, *arrogant, boisterous, cheeky* of iets anders, luidde het antwoord: *boisterous*, d.w.z. rumoerig of onstuimig. Dat eerste komt, bij nader inzien, toch het dichtst in de buurt.

II ‘Voortgankelijkheid’ is de vertaling van *ongoingness* in het origineel, het proces van voortduring van iets dat gaande is. In de vertaling gecombineerd met zijn natuurlijke tegenhanger, vergankelijkheid, om het specifiek harawayaanse karakter van dit sleutelbegrip wat meer te benadrukken.

III Omdat voor *critters* het neutrale ‘schepsels’ op gezag van de auteur afviel, is hier gekozen voor het tijdoverschrijdende begrip ‘dierkens’, natuurlijk verwijzend naar de befaamde benaming van Antoni van Leeuwenhoek toen hij in 1674 door zijn microscoop keek en in het watermonster uit het Berkelse Meer voor het eerst eencellige organismen zag krioelen, zonder te weten dat ze dat waren. Hij noemde de beestjes ‘diertgens’ of ‘dierkens’. ‘Beestjes’ viel af op gezag van de vertaler, vanwege een persoonlijke afkeer van onnodig vertederende verkleinwoordjes. En ‘beesten’ heeft weer een al te brute negatieve connotatie, vooral in mensachtige context.

IV ‘Antwoordelijkheid’ is de vertaling van *response-ability* in het origineel. De vraag is of we een antwoordelijkheid hebben of dat we antwoordbaar moeten zijn. Het ontloopt elkaar niet veel. De eerste optie legt iets meer de nadruk op de antwoorden waarmee we voor de dag moeten komen, als onderdeel van onze verantwoordelijkheid als mens; de tweede benadrukt wat meer de weerbaarheid waartoe die mogelijke antwoorden moeten leiden, omdat we daarmee verantwoording afleggen. Mark Leegsma, de vertaler van Haraways *When Species Meet* (*Wanneer soorten kennismaken*, Noordboek, 2024) houdt het op ‘antwoordvaardigheid’, maar dan verlies je de ‘verantwoordelijkheid’ uit het oog, terwijl die toch ook mee dient te klinken in dit terugkerende harawayaanse begrip. Hetzelfde bezwaar geldt de tweede optie, vandaar dat ik, net als Karin Spaink in haar vertaling van het *Cyborg Manifest* (ISVW Uitgevers, 2022) heb gekozen voor optie 1, antwoordelijkheid.